

#### IV. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Gesellschaft und Recht im griechisch-römischen Altertum, Akademie-Verlag, Teil I: Berlin 1968, s. X+339, Teil II: Berlin 1969, s. VI+250.

Przed kilkunastoma miesiącami ukazała się w Berlinie, jako kolejny tom pism Sekcji Historii Starożytnej Niemieckiej Akademii Nauk, druga część zbioru artykułów z zakresu prawa rzymskiego i historii państw starożytnych pt. *Gesellschaft und Recht im griechisch-römischen Altertum*. Wydawnictwo to zawdzięczać należy współpracy międzynarodowego komitetu redakcyjnego, w skład którego weszli Michail N. Andreev z Sofii, Johannes Irmscher z Berlina, Elemér Polay z Szegedu oraz jako przedstawiciel nauki polskiej Witold Warkalło. Zgodnie z założeniami wydawców celem powyższej publikacji było przedstawienie z punktu widzenia nauki marksistowskiej pewnych zagadnień ze starożytności, a jednocześnie zachęcenie do krytycznej dyskusji i bliższej współpracy uczonych z różnych państw o ustroju socjalistycznym.

Oceniając *Gesellschaft und Recht* z pewnego dystansu czasowego, należy stwierdzić, iż podjęta próba owej współpracy historyków i romanistów różnych narodowości dała oczekiwane efekty. Niezależnie bowiem od naukowego znaczenia tego wydawnictwa, trzeba pamiętać, iż wpłynęło ono w sposób bardzo istotny na rozpowszechnienie wyników szeregu interesujących dociekań naukowych. Dzięki bowiem przyjęciu zasady publikowania artykułów w trzech językach (niemieckim, francuskim i rosyjskim), na ogół zrozumiałych dla uczonych z naszej części Europy, stały się one szeroko dostępne, co z pewnością nie mogłoby mieć miejsca, gdyby zostały opublikowane w ojczystym języku autora. Przykładowo można tutaj wymienić artykuł G. Ciulei z Oravit, który zajął się bardzo istotną dla każdego romanisty kwestią wpływu prawa greckiego na ustawę XII tablic (*Gab es einen Einfluss des griechischen Rechts in den Zwölftafeln?*, t. II, s. 21-46).

Z drugiej strony omawiane wydawnictwo stanowi dowód trafności podkreślonego w przedmowie spostrzeżenia o dużym udziale uczonych krajów socjalistycznych w rozwoju nauki ostatniego okresu. Można bowiem łatwo stwierdzić, że osób zajmujących się historią państw i prawodawstw starożytnych jest w tych krajach dużo więcej, aniżeli wynikałoby to z ilości godzin przyznanych dyscyplinom historycznoprawnym w poszczególnych programach studiów prawniczych.

Nie można również przejść do porządku dziennego nad metodologicznym znaczeniem niektórych rozpraw umieszczonych w *Gesellschaft und Recht*. W rezultacie bowiem wykazania klasowej treści wielu pojęć i instytucji, uwidatniała się wyraźnie potrzeba nowej ich interpretacji, zasadniczo odmiennej od ustalonego w nauce tradycyjnego ujęcia. Wynika to szczególnie jasno z rozważań M. Bartoška (*Aequitas, iniquitas und Gerechtigkeit*, t. I s. 28-64) i V. Poláčka (*Zur Frage des Gerechtigkeitsgedankens im Altertum*, t. II s. 185-218), traktujących o znaczeniu terminu *aequitas*, a w podobny sposób przedstawia omawiane zagadnienia również większość autorów, których dwadzieścia jeden prac znalazło się w dwóch tomach omawianego zbioru.

Oprócz kilku artykułów o charakterze ogólnym jak V. Hani *Le droit Géo-*

Dace (t. II s. 47 - 76), M. Móry *Die vulgarrechtliche Forschungseinrichtung* (t. I s. 133 - 149) oraz B. Łapickiego *L'humanisme Romain et son influence sur l'évolution du droit Romain* (t. II 121 - 138), większość z umieszczonych w *Gesellschaft und Recht* rozpraw dotyczy szczegółowych problemów z zakresu rzymskiego prawa prywatnego. Spośród nich należy wymienić opracowania M. N. Andreeva *La propriété foncière dans le très ancien droit Romain* (t. I s. 1 - 27), G. Diósdiego *Vindicatio und relatives Eigentum* (t. I s. 65 - 93), K. Rebro *Die Kontroverse zwischen Julian und Ulpian bei der Eigentumsübertragung durch traditio im römischen Recht* (t. I s. 193 - 225), K. Visky'ego *Die artes liberales in den römischen Rechtsquellen unter Berücksichtigung der Ulpianstelle D. 50, 13,1 pr.* (t. I s. 268 - 295), W. Warkalły *Actio de servo corrupto directa — Ein Beitrag zur Frage der Vollkommenheit des römischen Privatrechts* (t. I s. 296 - 339). Istotne znaczenie dla rzymskiego prawa prywatnego posiada również artykuł C. Tomulescu *Der juristische Wert des Werkes Ciceros* (t. I s. 226 - 267) oraz, podobnie jak on, poświęca jurysprudencji rozprawa E. Pólaya *Zur Geschichte der Rechtswissenschaft im republikanischen Rom* (t. I s. 150 - 192).

Najczęściej jednak powtarzającym się tematem jest zagadnienie korporacji, którym zajęło się aż trzech autorów: J. Linderski (*Der Senat und die Vereine*, t. I s. 94 - 132), M. Jaczynowska (*L'organisation intérieure des „collegia iuvenum” au temps du Haut — Empire romain*”, t. II s. 95 - 119) oraz J. Biró (*Das Collegium funeraticium in Alburno maiore*, t. II s. 1 - 19). Dziwnym zbiegiem okoliczności artykuł J. Biró stanowi uzupełnienie i w pewnym kierunku rozwinięcie umieszczonej w tym samym tomie pracy S. Mrożka, traktującej o stosunkach etnicznych i społecznych w kopalni złota w Alburnus Maior (*Die Arbeitsverhältnisse in den Goldbergwerken des römischen Daziens*, t. II s. 139 - 155). Mrozek wspomniał bowiem m. in. również o istniejącym tam *collegium funeraticium* (s. 144 - 145), które szczegółowo omówił właśnie J. Biró z Szegedu.

Oprócz wyżej przytoczonych artykułów w omawianym zbiorze znalazły się jeszcze trzy krótkie przyczynki (J. Irmschera *Die Bewertung der Prostitution im byzantinischen Recht*, t. II s. 77 - 94, E. Sołomonik *O klejmleniu skota i rabow w drewnosti*, t. II s. 219 - 226, I. S. Swiencickiej *K woprosu o prawomom położeniu rozlicznych grup nasilenija ellinisticeskogo polisa*, t. II s. 227 - 250) oraz rozprawa L. Paulego z zakresu recepcji prawa rzymskiego w Polsce (*Einflüsse des römischen Rechts im Hauptwerk von Bartholomäus Groicki*, t. II s. 157 - 183). Ta ostatnia stanowi jedyne w *Gesellschaft und Recht* opracowanie, które porusza problem znaczenia prawa rzymskiego dla późniejszych systemów prawnych. Aczkolwiek może to być uznane za przekroczenie granic zakreślonych tytułem zbioru, moim zdaniem umieszczenie w nim tego artykułu jest uzasadnione w pełni. Prawo rzymskie bowiem stanowi nie tylko część nadbudowy ideologicznej wznoszącej się nad bazą formacji niewolniczej i zlikwidowanej wraz z jej upadkiem, ale jest swego rodzaju fenomenem historycznym, który dzięki doskonałości swojej konstrukcji przetrwał w postaci mało zmienionej jako system prawa stosowanego w praktyce niemal do czasów współczesnych. Biorąc pod uwagę powyższą okoliczność można by więc oczekiwać, że w *Gesellschaft und Recht* znajdzie się więcej artykułów omawiających znaczenie praw starożytnych i ich wpływ na późniejsze ustawodawstwo państw europejskich.

O ile jednak kwestia ta może stanowić przedmiot dyskusji, to niewątpliwie zastrzeżenia musi powodować brak indeksu źródeł, tak potrzebnego dla orientacji w zakresie wykorzystanego materiału. Ponadto ze względu na fakt, że z omawianego zbioru będą korzystać również historycy i romanści z krajów zachodnich, którzy na ogół nie znają języka rosyjskiego (por. E. Seidl *Recenzja z Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae*, w *SDHI*, t. 23/1957 s. 362), byłoby zapewne rzeczą

pożądaną udostępnić im treść odnośnych artykułów przez dołączenie streszczeń w języku niemieckim lub francuskim.

Te pewne usterki, zresztą natury drugorzędnej, w niczym nie umniejszają wartości wydawnictwa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że *Gesellschaft und Recht* stanowi udany rezultat współpracy uczonych państw socjalistycznych i już chociażby z tego względu inicjatorom jego wydania należy się pełne uznanie. Z uwagi natomiast na wartości naukowo-poznawcze i metodologiczne omawianego zbioru należałoby sobie życzyć, aby komitet redakcyjny kontynuował nadal swoją działalność, a nawet ją w pewnym kierunku rozszerzył. Wydaje się, że w tego rodzaju wydawnictwie, które jest w jakimś sensie reprezentatywne dla nauki krajów socjalistycznych, powinny zostać umieszczone ważniejsze prace publikowane w czasopismach krajowych, przy czym ich ocena pod kątem ewentualnego umieszczenia w przyszłym *Aufsatzsammlung*, powinna stanowić jedno z głównych zadań wspomnianego komitetu.

JANUSZ SONDEL (Kraków)

Bernard Vonglis, *Sententia legis*, Paris. 1967.

Bernard Vonglis jest asystentem Uniwersytetu Paryskiego, a recenzowana książka jest jego pracą dokorską powstałą pod kierunkiem Jean Gaudemeta. Piszac ją autor konsultował się z szeregiem czołowych romanistów współczesnych; z satysfakcją stwierdzamy, że obok Maxa Kasera, Davida Daube, Imberta i Villey wymieniony jest i Józef Modrzejewski.

Książka Vonglisa zapowiada w podtytule, że jest jedynie przyczynkiem do problemu wykładni prawa w Rzymie starożytnym, w rzeczywistości daje ona znacznie więcej, wyjaśniając częściowo jeden z ważniejszych, ostatnio poruszanych problemów romanistyki — wpływ retoryki na prawo rzymskie. Z tego względu zasługuje na baczną uwagę.

We wstępie do swej pracy zwraca Vonglis uwagę, że dotychczasowa teoria wykładni źródeł prawa rzymskiego, powstała czy to w średniowieczu, czy XIX w., nie ma wiele wspólnego z rzymską rzeczywistością. Stwierdzenie to nie jest nowe; warto by tu dodać, iż ciekawe by było zbadanie teorii wykładni źródeł prawa rzymskiego u romanistów średniowiecznych, czy np. Savigny'ego, w związku z teorią wykładni prawa im współczesną. Na uwagę zasługuje podkreślenie przez Vonglisa trwałej wartości prac Rudolfa Iheringa.

Vonglis pragnie zbadać, jak juryści rzymscy interpretowali prawo. Ponieważ — jak to stwierdził Stroux — główną formą wpływu retoryki na prawo rzymskie była retoryczna teoria wykładni, zbadanie teorii wykładni prawa rzymskiej jursprudencki będzie mogło, przynajmniej częściowo, dać odpowiedź na pytanie: jaki był wpływ retoryki na prawoznawstwo w starożytnym Rzymie. W kwestii tej trwa od przeszło czterdziestu lat — to jest od postawienia problemu przez Stroux — ożywiona dyskusja.

Metodą pracy przyjętą przez Vonglisa jest systematyczne analizowanie fragmentów rzymskiej jursprudencki w celu odnalezienia *in vivo* metody wykładni w nich przyjętej. Podziwiać można erudycję i zręczność wykazaną przez autora, choć już teraz wypada wspomnieć, że Vonglis opiera się w znacznej mierze na poglądach E. Betti (*Teoria generale della Interpretazione*, Milano, t. I - II, 1955), których słuszność jest przez niego przekonywująco wykazana.

We wstępnym rozdziale Vonglis przedstawia ogólnie związki między retoryką a prawem, wskazując zwłaszcza na znaczenie dzieł Hermagorasa dla rozwoju prawniczej teorii wykładni. Szkoda jednak, że nie przedstawia dokładnie miejsca